

Ana Jeličić

Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Ruđera Boškovića 31/IV, HR-21000 Split
anjelici08@gmail.com

Franjevačka zauzetost za očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog

Sažetak

Pravi izazovi bioetike i početni žar za bioetiku koji su se otkrili na VII. Danima Frane Petrića (Cres, 1998.) nastavili su plamtjeti i nakon završenog simpozija, postignutih pravnih regulacija problematike genetički modificiranih organizama i osnivanja povjerenstva. Dapače, bila su to ishodišta ne samo za jednu novu bioetiku, bitno drugačiju od one koja se sve do tada poistovjećivala s novom medicinskom etikom, nego i za nove projekte koji su, sudeći po plodovima, bili vođeni integrativnim načelom.

Iz današnje perspektive, znanstveni simpozij Odgovornost za život koji je organizirao Franjevački institut za kulturu mira (osnovan 1995. godine), a koji se održao u Baškoj Vodi godinu dana kasnije, 1999. godine, možemo interpretirati kao svojevrsni dokaz razvoja bioetičkog senzibiliteta koji se širio zemljom tih godina na više planova, odnosno kao početak hrvatske teološke ili, preciznije, franjevačke bioetike u Hrvatskoj.

Spomenuti simpozij, ali i ostale aktivnosti ovog instituta, kao temeljnu zadaću imao je i ima promicanje mira i skrbi za stvoreno što ga čini važnim u razvoju bioetike u Hrvatskoj.

Možda je doprinos franjevačkog simpozija za razvoj integrativne bioetike implicitan, ali je zalaganje franjevaca, inspiriranih miroljubivošću svetog Franje, koje je tek nedavno dobilo veliko priznanje u konstituiranju europske bioetike, neosporno. Tome idu u prilog i brojne ranije franjevačke aktivnosti, među kojima se ističu djelatnosti franjevca Jure Radića i njegovog Instituta Planina i more u Makarskoj.

Oba ova franjevačka instituta doprinijela su borbi za očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog, što je nezaobilazno predmetno područje integrativne bioetike. Stoga u ovom radu podsjećamo na kulturnu, duhovnu i intelektualnu baštinu hrvatskih franjevaca koja je na tragu novijih bioetičkih strujanja; uspoređujemo dva ključna simpozija, filozofski simpozij VII. Dane Frane Petrića i franjevački simpozij Odgovornost za život, iznosimo na vidjelo neke zaboravljene franjevačke publikacije i institucije relevantne za povijest i razvoj bioetike u Hrvatskoj i tražimo nova mjesta dijaloga između institucija koje se na svoj specifičan i originalan način zauzimaju za očuvanje života i njegova dostojanstva.

Ključne riječi

skrb, solidarnost, dijalog, bioetika, kultura mira, odgovornost, ekologija, priroda

Uvod

Nemoguće je u jednom radu obuhvatiti djelatnosti osamsto godina stare redovničke zajednice franjevaca, odnosno sve oblike i načine ne koje su tijekom povijesti pojedini franjevci, kroz različite projekte i ustanove, doprinosili čuvanju, zaštiti i promicanju dostojanstva i integriteta stvorenih bića. Bilo bi veoma teško to isto učiniti i kada bismo prostor ograničili na teritorij Hrvatske, pa čak i Dalmacije. Međutim, ističu se dva franjevačka instituta u kojima je ekofilija u franjevačkom duhu posebno došla do izražaja urodivši brojnim plodovima. Među njih možemo uvrstiti i franjevački doprinos senzibiliziranju

hrvatske javnosti za bioetiku i bioetička pitanja, u čemu su oni bili svojevrsni »duhovni preteče«. To su Institut *Planina i more* u Makarskoj i Franjevački institut za kulturu mira u Splitu, čiji ćemo simpozij *Odgovornost za život* iz 1999. godine usporediti s godinu dana starijim filozofskim simpozijem *Izazovi bioetike*, a s ciljem da istražimo potencijalnu ulogu i mjesto ovih instituta u razvoju bioetike u Hrvatskoj.

Kulturna i duhovna baština fra Jure Radića

Franjevac Jure Radić, liturgičar i prirodoljubac, osnivač Instituta *Planina i more* u Makarskoj, utirući ekološki put¹ na strminama voljenog Biokova pozivao je okolno stanovništvo da upozna, voli, poštuje i čuva planinu i more, posebice život u njima. Kao redovnik i teolog, ovaj je franjevac, po uzoru na svetog Franju, u svim živim bićima vidio stvorenja Božja, svoju braću i sestre. Time im je priznavao dostojanstvo, preuzimao odgovornost za njih te očitovao potrebu skrbi i zaštite. Zapažati, doživljavati i unapređivati – bio je fra Jurin životni moto. Spojio je svoj redovnički poziv, teološko znanje, interes za prirodoslovlje te ljubav prema prirodi da bi preko njenih ljepota, preko viđenog, štovao nevidljivu stvoriteljsku stvarnost. Polovicom prošlog stoljeća Radić je govorio da »sve veći broj ljudi na bezbroj načina crpi iz prirode ne samo korist za tijelo nego i oduševljenje za duh«,² a ta zanesenost prirodnim ljepotama nosi sa sobom i težinu odgovornosti za očuvanje prirode. Ta je spoznaja vodila Radića prema uspostavi konkretnih ustanova i projekata. Bogatstva mora počeo je čuvati u Malakološkom muzeju u Makarskoj,³ koji je osnovao, biljnom svijetu i endemskim vrstama divio se u biokovskom botaničkom vrtu, koji je uređivao, te Hortikulturnom rezervatu,⁴ a upoznavanje živoga svijeta Biokova i Podbiokovlja promicao je i kroz djelatnosti Instituta *Planina i more*, koji je utemeljio u okviru franjevačkog samostana u Makarskoj, u kojem je živio i radio. Nad spomenutim Institutom, koji je smatrao hramom molitve i znanosti, stajalo je uvjerenje ovog franjevca: »*Terrenis coelestia, divinis humana junguntur*« – »Nebesko se združuje sa zemaljskim, a božansko s ljudskim«. ⁵ To je ujedno bio sažetak njegove cjelokupne aktivnosti. Stvoritelju se divio proučavajući životinje, posebno sklad, harmoniju i boje brojnih školjki, te endemsko biokovsko cvijeće, ali i drugo bilje koje je dokumentirao, arhivirao i fotografirao za buduće naraštaje.

U svom duhovnom sazrijevanju, a ne prirodoznanstvenom napredovanju shvatio je da mora proširiti područje svoga doživljavanja svijeta i da ga mora gledati u njegovoj cjelini.

»Osjetio sam da i na području religioznog života moram unijeti što više konkretnog. Stao sam se trsiti, da po onome što se vidi dođem do onog što se ne vidi.«⁶

Svojevrsno bogojavljenje vidio je u brojnim školjkama o kojima je pisao u knjigama *Blago mora* i *Lice mora*, a spoznaje do kojih je dolazio i koje je dijelio s prirodoslovcima iz Hrvatske i inozemstva navodile su ga na nova pitanja. »Koliko su ljudi svjesni da se po susretu s licem prirode zapravo susreću s licem beskrajnog Uzroka svih bića i pojava?« ili »Koliko se susret s licem mora i uopće s licem cjelokupne prirode (licem zemlje, licem zvjezdanog i oblačnog neba, licem beskrajnog kozmosa) odražava na čovjekovu licu, na njegovu duhu, njegovu cjelokupnom nastojanju i djelovanju?«⁷ – pitao se Radić.

Odgovore je tražio na raznim mjestima. Njegov hram bila je priroda, a učionica planina. Ta njegova zaljubljenost u prirodu, ali i suradnja s uglednim znan-

stvenicima u svijetu, rezultirala je prvim znanstvenim simpozijem *O prirodi biokovskog područja*, koji se održao od 8. do 10. listopada 1979. u Makarskoj, u organizaciji Instituta *Planina i more*.⁸ Akademik Tonko Šoljan vidio je u tom simpoziju korak u napredovanju prirodnih znanosti općenito i upoznavanju do tada neistražene prirode. Tridesetak autora, sudionika simpozija, objavilo je svoje radove u zborniku simpozija koji je izašao 1981. godine. Bio je to prvi svezak znanstvenog časopisa *Acta Biokovica* koji su pozdravili stručnjaci prirodoslovci. Jure Radić nije stao na tome. Svom bratu, također franjevcu, Nikoli Radiću povjerio se da osjeća kako na »ovom planetu što se zove Zemlja, nije sve u redu i da treba mnogo toga predusresti dok ne bude kasno sa strahovitim posljedicama«. ⁹ Neumorno je stoga radio na popularizaciji prirodnih ljepota koje su ga okruživale. Nova saznanja i poziv na očuvanje postojećih vrsta živih bića prenosio je ljudima preko dokumentarnih filmova, bogate biblioteke koju je nudio, medija, izložbi u svom Malakološkom muzeju, preko brojnih suradnji koje je ostvarivao s centrima za kulturu, obrazovanje i zaštitu prirode, ali i preko izleta u prirodu koje je često organizirao.

Na pretposljednjoj točki »Poučnog ekološkog puta dr. fra Jure Radić« koji se penje Biokovom stoji njegova izjava da je sav napor tijekom života uložio da bi ljudi »upoznali, uzljubili i uščuvali hram prirode«. ¹⁰ Taj napor mnogi su prepoznali i uvažili još za njegova života. Iz današnje perspektive, moguće je i bilo bi opravdano Juri Radiću priznati zaslugu za buđenje svijesti javnosti o potrebi proučavanja i poštivanja sklada u prirodi te nastojanja da se on sačuva i unaprijedi jer je taj sklad uvjet očuvanja dostojanstva i integriteta stvorenog. Slična se svijest budila i nešto sjevernije od Makarske, a zaživjela je u okviru jednog drugog franjevačkog instituta.

1

Ekološki put koji nosi naziv »Poučni ekološki put dr. fra Jure Radić način je na koji se narod odužio fra Juri Radiću (1920.–1990.) koji se kao redovnik, profesor i zaljubljenik zalagao za očuvanje prirode. Put ima 15 kontrolnih točaka u prostoru primorskog Podbiokovlja i Zabiokovlja dugom 33 kilometra. Potrebno je 17 sati hoda da se prođu sve točke puta. Polazišna točka je rodna kuća fra Jure Radića, gdje stoji njegova izjava: »Iz ove kuće pođoh na put znanja, mira, oduševljenja.«

2

Nikola Radić, *Dr. fra Jure Radić*, Zbornik »Kačić«, Split 1998., str. 159.

3

Školjke izložene u Muzeju počele su se skupljati još 1957. godine, kada je fra Jure Radić s kolegom fra Franom Carevom okupio skupinu bogoslova s namjerom da započnu skupljanje školjki koje se mogu pronaći uz makarsko priobalje. Obrativši se redovnicima diljem svijeta, ali i kneževinama, institutima, sveučilištima i pojedinim znanstvenicima, skupljanje i razmjena školjki dosegla je nezamislive razmjere i učinila makarsku zbirku jednom od najbogatijih i najvažnijih na svijetu. Muzej je službeno otvoren 30. travnja 1963. Bili su prisutni brojni uglednici iz društvenog i kulturnog života Dalmacije. (Vidi više o povijesti

nastanka i sadržaju Muzeja u: N. Radić, *Dr. fra Jure Radić*, str. 135–158.)

4

Biokovski botanički vrt osnovan je odlukom Skupštine općine Makarska 2. listopada 1984., na inicijativu fra Jure Radića i nakon održanog znanstvenog skupa o prirodi biokovskog područja. Smješten je kraj sela Kotišina.

5

Usp. N. Radić, *Dr. fra Jure Radić*, str. 52.

6

Isto, str. 108.

7

Isto, str. 111.

8

Tada se ujedno obilježavala i 20. godišnjica prve izložbe školjaka u staroj samostanskoj crkvi u Makarskoj.

9

Isto, str. 160.

10

Poučni ekološki put »Dr. fra Jure Radić«. Dnevnik i vodič, Skupština općine Makarska, Institut »Planina i more«, Planinarsko društvo »Biokovo«, Makarska 1991.

Djelatnosti Franjevačkog instituta za kulturu mira iz bioetičke perspektive

Osnivanju Franjevačkog instituta za kulturu mira prethodio je niz franjevačkih aktivnosti koje je poticalo *Vijeće za pravdu, mir i skrb* franjevačkih zajednica iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine, koje je formirano po uzoru na papinsko vijeće *Iustitia et pax*. Institut je osnovan 1995. Godine, ujedinivši aktivnosti različitih franjevačkih zajednica oko pitanja pravde, mira i skrbi za stvoreno na inicijativu Komisije za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincija OFM, koja od tada djeluje u okviru Franjevačkog instituta za kulturu mira. Današnji ravnatelj Instituta, franjevac Mijo Džolan, rekao je prigodom pokretanja jednog od brojnih projekata da je Institut nastao

»... kao izraz intelektualne, duhovne i etičke potrebe franjevačkih zajednica RH i BiH da se u vremenu kolapsa totalitarnih ideologija, svjetonazorskih utopija, ratnih stradanja i ljudske patnje njeguje čovjekov potencijal za mir, opraštanje, zrelu odgovornost, dobro, pravdu i ljubav. (...) Upravo u duhu franjevačke intelektualne tradicije Institut je postavio visoke, znanstveno i teološki utemeljene, standarde odgovornosti prema okolišu, svemu stvorenom kao sakramentu Božje stvaralačke ljubavi.«¹¹

Drugim riječima, Institut je koncipiran na način da kroz svoje djelatnosti, društveni angažman i publikacije nudi intelektualni, etički i duhovni doprinos razumijevanju i unapređivanju čovjeka kao pojedinca, društva, Crkve i znanosti, ističući integritet, dostojanstvo i ljepotu stvorenog s ciljem očuvanja istog i s ciljem promicanja kulture dijaloga i mira.

Ipak, uporišta za osnivanje ovog Instituta treba tražiti dublje u povijesti, usuđujemo se reći – sve do najpoznatijeg Asižanina, sv. Franje. Naime, još je Toma Čelanski, najpoznatiji Franjin životopisac, govorio o Franji kao čovjeku nadolazećeg doba, čovjeku budućeg, novog načina postojanja i nazočnosti u svijetu koja je ljudska, evanđeoska i kozmička.¹² Takvo postojanje, adoracija svega stvorenoga, podržavalo je ili stvaralo »Franjinu etiku«, etiku koja je apelirala na ljubav kao jedini pravedan odnos prema svim stvorenjima. Mnogo godina kasnije Franjin način života postao je »duh Asiza«, koji su slijedili vjernici i hodočasnici, vidjevši u njemu »krik za novim i boljim svijetom, novim početkom, koji je moguć samo ako mu se mi ne ispriječimo«.¹³ Od tada »asiški duh« ne predstavlja drugo doli »čuvstveno raspoloženje ili, radije, stav dobroćudnosti, pomirljivosti i mirotvorstva«.¹⁴

U novije vrijeme, *Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno* Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincija OFM u Hrvatskoj je, tijekom Domovinskog rata, 1994. godine, organiziralo skup *Mir svim stvorenjima na Zemlji*,¹⁵ što je nagovijestilo buduće projekte Reda manje braće, vezane za praštanje, pomirenje, mir, odgovornost i dijalog. Spomenuti skup, koji je rezultirao zbornikom znanstvenih »savjeta« objavljenim u prigodi Dana zemlje 1995. godine, inspiriran je pak govorom pape Ivana Pavla II. na Svjetski dan mira pet godina ranije. Papa je, naime, tom prilikom ljudski napredak povezo s ljudskim odnosom prema okolišu motivirajući ljude na odgovoran odnos prema prirodi i stav strahopoštovanja spram svega stvorenog jer je svako stvorenje na svoj način dar životu na Zemlji.¹⁶

Iz takvog je ozračja izronio Franjevački institut za kulturu mira koji se relativno brzo afirmirao u društvu kao duhovna, znanstvena i moralna institucija velikog međunarodnog ugleda i još značajnijih plodova.¹⁷

Iz današnje perspektive, usuđujemo se tvrditi, ciljevi, djelatnosti, metode i rezultati ovog Instituta, mada su neovisni i autentični u odnosu na znanstve-

ne i kulturne projekte drugih institucija, veoma su bliski ideji integrativne bioetike koja je nastajala primarno u hrvatskim filozofskim krugovima. Čak ono što je prethodilo osnivanju Instituta, odnosno ono što ga je odredilo, a to je spomenuti skup, ima zajedničkih točaka s prvim i narednim bioetičkim skupovima u Hrvatskoj. Sličnosti se očituju u autorima koji su sudjelovali na franjevačkom skupu, a kasnije su postali stalni sudionici bioetičkih okupljanja, od prvog creskog bioetičkog skupa nadalje,¹⁸ kao i u temama koje su se obrađivale: briga i skrb za život, odgovornost, nasilje, budućnost, napredak, odnos prema prirodi i dijalog. Konkretnije, već tada je Mile Babić govorio o potrebi utemeljenja nove etike na novoj metafizici i kategorijama svetog, smisla i vrijednosti, kao spasiteljima etike, odnosno budućnosti, upoznujući ostale sudionike »savjetovanja« s prijedlozima i principom odgovornosti Hansa Jonasa, po kojem je moguće očuvati prirodu.¹⁹

Navedeno, ali i mnogo više od toga, ponukalo nas je da postavimo pitanje: imaju li aktivnosti ovog Instituta legitimno mjesto i ulogu u razvoju integrativne bioetike u Hrvatskoj i mogu li akteri ovih institucija biti aktivni i ravnopravni sudionici u bioetičkim raspravama?

Počeci integrativne bioetike u Hrvatskoj

Integrativna bioetika u Hrvatskoj rađa se na međunarodnom simpoziju *Izazovi bioetike*, koji je održan u Cresu, u sklopu znanstveno-kulturne manifestacije *VII. Dani Frane Petrića* (od 30. kolovoza do 4. rujna 1998.), a u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva. Tom je prigodom Ante Čović predstavio

11

Mijo Džolan, »Franjevački institut za kulturu mira: Hrvatska božićna mapa 2009.«, *Gospa Sinjska*, kolovoz 2010., str. 132.

12

Usp. *U službi mira. Pravda, mir i skrb za sve stvoreno. Franjevački priručnik*, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2001., str. 13–14.

13

Josip Blažević, »Uvod«, u: *25 godina duha Asiza*, ur. Josip Blažević, Hrvatska provincija sv. Jeronima Franjevaca konventualaca, Centar »Hrvatski areopag« za međureligijski dijalog, Franjevački institut za kulturu mira, Zagreb 2012., str. 12.

14

Josip Blažević, »Prvih 25 godina Asiza«, u: *25 godina duha Asiza*, str. 19.

15

Skup *Mir svim stvorenjima na Zemlji*, mada je okupio znanstvenike, franjevci ne zovu znanstvenim skupom ili simpozijem, kako je to uobičajeno za takvu vrstu okupljanja, već ga nazivaju (znanstvenim) »savjetovanjem«. Ono se održalo u Splitu, na Dan Zemlje, 21. travnja 1994., u samostanu Gospe od zdravlja.

16

Usp. Bože Vuleta, »Mir svim stvorenjima na Zemlji, znanstveno savjetovanje u prigodi

Dana Zemlje«, u: *Mir svim stvorenjima na Zemlji. Zbornik radova sa Znanstvenog savjetovanja u prigodi Dana Zemlje 21. travnja*, ur. Bože Vuleta, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincija OFM, Split 1995., str. 5–6.

17

O radovima i projektima Instituta govorit ćemo u daljnjem tekstu. Ovdje ćemo spomenuti upravitelje koji su između ostalog doprinijeli afirmaciji Instituta u društvu, pokretali projekte i podržavali izdavačku djelatnost Instituta od osnivanja do danas. To su fra Bože Vuleta, fra Ante Čovo i današnji ravnatelj fra Mijo Džolan.

18

Na primjer, Draško Šerman, koji je postao česti sudionik *Lošinjskih dana bioetike*, na ovom je skupu prezentirao svoj rad na temu »Mir i rat: sudbina svjetske kulturne baštine u Hrvatskoj«, a Luka Tomašević, jedan od idejnih začetnika integrativne bioetike, nastupio je s izlaganjem »Kršćanska i franjevačka ideja mira«. Usp. *Mir svim stvorenjima na Zemlji*.

19

Usp. Mile Babić, »Očuvanje prirode po Hansu Jonasu«, u: *Mir svim stvorenjima na Zemlji*, str. 117–130.

bioetiku kao »inovativnu disciplinu, pomalo nejasna akademskog statusa«. ²⁰ Atribut integrativnosti bioetika dobiva u vremenu poslijeratnih političko-društvenih gibanja u kojima se osjećala potreba uspostave mira, pravednosti, preuzimanja odgovornosti, osmišljavanja novih putova dijaloga kojima bi znanstvenici ujedinili fragmentirano znanje, ali i razdvojen i ranjen narod. Integrativna bioetika, koja je kao metodološke odrednice prihvatila i razvijala interdisciplinarnost i pluriperspektivnost, spremala se preuzeti orijentacijsku ulogu u toj povijesnoj situaciji, ali i u novoj epohi. To se moglo vidjeti već 1998. godine. Sudionici spomenutog skupa ²¹ ukazali su na otvorenost prema različitim pristupima tumačenju i rješavanju problema koji se mogu svesti na zajednički nazivnik – *bioetiku*, spremnost na dijalog s ljudima različitih znanstvenih, kulturnih, vjerskih, društvenih i političkih pozadina te zajednički angažman oko stvaranja jedne buduće platforme za refleksiju o nadolazećim izazovima.

Potaknuti novim problemima koji su izranjali iz znanstveno-tehnološkog napretka pred kojim je čovjek zaostajao, a koji su se postavili kao intelektualni i moralni izazov, hrvatski znanstvenici, u suradnji s kolegama iz inozemstva, započinju dugotrajan proces buđenja svijesti i osjećaja osobne odgovornosti koja je dugo godina bila u sjeni kolektivne odgovornosti pojedinih politika, stranaka ili naroda.

Isto to čine i hrvatski franjevci iz Dalmacije, točnije iz Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, godinu dana kasnije.

Umrežavanje dobrote i znanja

Dok znanstvenici iz filozofskih (Ante Čović), socioloških (Ivan Cifrić, Ivan Šegota), teoloških (Luka Tomašević) i biomedicinskih krugova (posebice na Medicinskom fakultetu u Rijeci) započinju svoj projekt umrežavanja pristupa kojima se međusobno približavaju i preko kojih se suočavaju s umreženim problemima razvijajući jedinstveni pluriperspektivni obrazac orijentacijskog znanja, franjevci započinju svoj projekt umrežavanja dobrote i znanja ²² u okviru svojih djelatnosti usmjerenih na očuvanje integriteta i dostojanstva stvorenog, na izgradnju kulture mira i praštanja, odnosno na »opću mobilizaciju savjesti i zajednički etički napor kako bi se ostvarila velika strategija u korist života«. ²³ Taj franjevački način ophođenja s problemima od onih materijalne naravi do onih duhovne naravi može biti zanimljiv pristup u okviru postojećih i etabliranih pristupa koji čine pluriperspektivni obrazac integrativne bioetike.

Nadalje, Franjevački institut za kulturu mira, godinu dana nakon osnivanja, 1996. godine, izdaje priručnik *Na putu mira*, ²⁴ u svrhu obrazovanja i odgoja mladih, jer je želio mlade poticati na kultiviranje međuljudskih i međureligijskih odnosa, na kulturu dijaloga, pluralizma, tolerancije, nenasilnog rješavanja sukoba i odgovornog odnosa prema svim Božjim stvorenjima, što iz današnje perspektive izgleda veoma blisko bioetičkoj edukaciji i nastojanju da »sutra bude moguće biti čovjek«. ²⁵ Institut se u okviru svojih djelatnosti posebno posvetio temi nasilja. Nasilje ide u korak s otupljenom savješću i nedostatkom osjećaja za druge, zbog čega je potrebno preoblikovati i preodgojiti moralnu svijest koja čovjeku pomaže »biti više čovjekom«. ²⁶

Unutarnji nemir, ali i onaj koji se očitovao izvana, bio je posljedica nesklada u odnosu čovjeka prema prirodi i izostanku komunikacije ključnih čimbenika – znanosti, kulture, religije i umjetnosti – što su prepoznali i hrvatski bioetičari i franjevci kroz aktivnosti spomenutog instituta.

Aktualni problemi

Taj divni Božji svijet, knjiga u izdanju Instituta²⁷ koju potpisuje prvi njegov ravnatelj, franjevac Bože Vuleta, pravi je ekološki katekizam i obrazovno sredstvo²⁸ *par excellence* koje uči odgovornosti prema stvorenjima, kako ljudskim, tako i ne-ljudskim.

U uvodu ove knjige, koji je napisao profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu, Ante Vučković, podsjeća se čitatelja na prvotni sklad između čovjeka i prirode, čovjekovo poštivanje prirode i podvrgavanje prirodnom ritmu, njegov strah i strahopoštovanje spram prirode, njene moći, nepredvidivosti i snage.

»Priroda tako postaje objekt planiranja i iskorištavanja, istraživanja i mjerenja. Čovjek postaje gospodar. Prvotni odnos usklađivanja nestaje i na njegovo mjesto dolazi podvrgavanje prirode

20

Ante Čović, »Riječ unaprijed«, u: *Sedmi međunarodni filozofski simpozij »Dani Frane Petriša«: Izazovi bioetike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1998., str. 16.

21

Navodimo imena sudionika simpozija *Izazovi bioetike* i teme njihovih izlaganja: C. Byk, *Europski pristupi bioetici*; I. Šegota, *Nova definicija bioetike*; B. Vrhovac, *Regulacija medicinsko-etičkih pitanja u Hrvatskoj*; N. Gosić, *Metode bioetičke edukacije*; Lj. Zergollern, *Etika u medicinskoj genetici*; K. Pavelić, *Etički izazovi molekularne medicine*; N. Canki-Klain, *Napredak genetike i etika*; G. Bosanac, *Znanje i ethos – primjer genetskog inženjeringa*; A. Kurjak, *Znanost i religije o početku ljudskog života*; L. Tomašević, *Bioetika u kršćanskoj tradiciji i sadašnjosti*; M. Žitinski-Šoljić, *Pravo na život pretpostavlja pravo na pravedan život*; Elvio Baccarini, *Alan Gewirth i problem pobačaja*; A. Pažanin, *Jonasov »princip odgovornosti« kao problem a ne kao rješenje suvremene etike*; A. Čović, *Bioetika i etika*; N. Skledar, *Bioetika i filozofska antropologija*; S. Bosto, *Bioetika – kontroverze*; S. Kupešić i A. Kurjak, *Etičke dileme u primjeni suvremenih metoda medicinski potpomognute oplodnje*; M. Rosandić, *Liječnik pred etičkim dilemama kod liječenja bolesnika sa zloćudnim tumorom*; P. Šustar, *Metoda izravnog iskustva u »De humani corporis fabrica« Andreasa Vezala*; M. Brkić, *Kako filozofi čuvaju svoje zdravlje?*; G. Küenzlen, *Čovjek kao »osoba«?*; B. Belicza, *Vrijednost ljudskog života i zdravlja u zdravstvenoj politici idealne države*; P. Barišić, *Bioetika i ljudska prava*; H. Jurić, *Princip očuvanja života i problem odgovornosti*; M. George, *Je li normativnost moguća u bioetici?*; F. Šuran, *Bioetika između morala i znanosti*; D. Polšek, *Eugenika i ljevica*; I. Cifrić, *Bios i ethos – okoliš u bioetičkoj paradigmi*; M. Jošt, *Proizvodnja hrane i bioetika*; T. Petković i A. Čović, *Etički manifesti vrhunskih znanstvenika i moralna filozofija*.

22

Projekt *Franjevačka mreža dobrote* jedan je od humanitarnih projekata u sklopu kojeg se izvode manji projekti, poput *Božićne mape* 2009. godine, a ostvaruje se suradnjom redovnika i redovnica, znanstvenika i umjetnika sa svim ljudima koji su spremni odazvati se i pružiti pomoć onima u potrebi, odnosno ljudima lošijeg financijskog stanja.

23

Šimun Bilokapić, »Uvodnik«, u: *Nasilje nad ženama. Teološko-pastoralni izazov*, ur. Bože Vuleta, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2006., str. 13.

24

Institut je izdao novo, promijenjeno, prošireno i ilustrirano izdanje koje se koristi u svim školama, župama i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima mira i nenasilja. Odlukom Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske od 15. ožujka 1999. godine odobrena je uporaba ove knjige u školama kao dodatna korisna literatura.

25

Usp. http://www.franjevacki-institut.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=180:na-putu-mira&catid=1:publikacije.

26

Institut je objavio zbornik radova *Nasilje nad ženama. Teološko-pastoralni izazovi*, organizirao je *Seminar o fenomenu nasilja*, a u tom je kontekstu također pokrenuo *Franjevačku ljetnu školu za kulturu mira* 2011. godine.

27

Taj divni božji svijet. Vjernik i ekologija, ur. Bože Vuleta, Franjevački institut za kulturu mira, Split 1997.

28

Ova se knjiga koristi u hrvatskim školama kao vjeronaučni priručnik za nastavnike i učenike.

čovjekovoj volji. Tehnika postaje sredstvo u kojem čovjek vidi mogućnost potpunog podvrgavanja prirode i njezinih sila svojoj volji.«²⁹

Autor dalje pita: »Kakav stav čovjek mora zauzeti prema prirodi da bi uopće mogao opstati?«; »Koliko je mogućih odgovora?«; »Koji je ispravan?«.

Ekološka problematika koja je okosnica spomenutog djela vrijedan je primjer jednog problemskog područja koje je u jednakoj mjeri izazov i za bioetiku. Kako je to Vučković rekao, u skladu sa stavom i nastojanjima ovog Instituta, više se ne radi o pojedinačnim područjima života, već o preduvjetima samog života. Ova je misao na tragu Jonasove zabrinutosti za opstanak života ako se ne shvati umreženost problema, potreba integriranja znanja i ako se ne pronađe odgovarajuća etika za budućnost.³⁰

Za etikama budućnosti tragali su brojni filozofi, teolozi, sociolozi, liječnici i drugi, u svijetu i u Hrvatskoj, a one su se nerijetko tražile u ispravnom odnosu prema okolišu. Ono autentično u vjerskom pristupu ekološkoj problematici, što se očituje i u aktivnostima Instituta, a može doprinijeti bioetičkoj raspravi o ovom problemskom području, jest sljedeće:

- Bog kao treći koji ulazi u odnos čovjek–priroda. Ante Kutle, u predgovoru drugom izdanju knjige *Taj divni Božji svijet*, kaže da je uskraćivanje života budućim generacijama ne samo neetično, nego je i suprotstavljeno Božjem naumu.³¹
- Tema ekologije postala je ključna karika među religijskim i etničkim skupinama na ovom području. Iskoristila se kao zajednička tema, tema zahvalna za uspostavu dijaloga među zemljama čiji je odnos narušio rat tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Osim toga je prihvaćena i kao pomoć za izgradnju mira.
- Sakramentalnost i simboličnost odnosa čovjek–priroda. Priroda je znak iza kojeg se krije misao samog Boga, Božje poruke čovjeku. Čovjekov odnos prema drugom stvorenju (a i priroda je stvorenje), nije puki objekt spoznaje. Odnos čovjek–čovjek paradigma je odnosa čovjek–priroda.³²
- Sakralna vrijednost prirode.
- Priroda je mjerilo i norma. Sve ono što je protuprirodno je grijeh. U prirodi se zrcali Božja dobrota i ljepota.

Teologija, ukratko, uči da je čovjek sustvoritelj Božji, da su mu određena dobra darovana, a da neka nasljeđuje. Prirodna dobra darovana su mu da s njima upravlja, da ih čuva, a ne da ih iscrpljuje i uništava. Ta odgovornost odnosi se na prirodu koja nas okružuje, na šume, na vodu, na opstanak budućih generacija i na sva živa bića, ljudska i ne-ljudska. U buđenju svijesti o odgovornosti prema životu i za život Institut se koristio brojnim metodama. Jedna od značajnijih je znanstveni simpozij *Odgovornost za život* koji izdvajamo zbog vremenske, tematske, konceptualne i metodološke blizine spomenutom bioetičkom skupu *Izazovi bioetike*.

Znanstveni skup *Odgovornost za život* u odnosu spram creskog skupa *Izazovi bioetike*

Simpozij *Odgovornost za život* plod je prethodnih inicijativa Instituta u borbi za očuvanje okoliša, a potreba da se više pažnje posveti tematici odgovornosti za život uočena je tijekom organiziranja i održavanja nekoliko ranijih simpozija. To su spomenuto znanstveno savjetovanje *Mir svim stvorenjima* iz 1994., simpozij *Praštanje*, koji je u Splitu Institut organizirao 1995. godine, znan-

stveni skup *Kultura mira* iz 1996. godine, koji se odvijao u Zadru, te simpozij *Kultura solidarnosti*, koji je 1997. godine okupio znanstvenike i franjevce u Zagrebu. Oni su obuhvatili središnja interesna područja Instituta: mir, praštanje, ulogu Crkve u društvu, skrb za stvoreno, prakticiranje vjere, dijalog među religijama te odgovornost prema bližnjem, prirodi i budućnosti.

Simpozij *Odgovornost za život* svojevrsna je kruna prethodnih simpozija. Odvijao se od 1. do 3. listopada 1999. godine u Baškoj Vodi, sasvim slučajno upravo u rodnom gradu fra Jure Radića, mjestu odakle je započeo njegov, a onda i franjevački »ekološki put« u Hrvatskoj. Simpozij je bio interdisciplinarnog karaktera, što se očitovalo u temama i profilima izlagača koji su pripadali različitim područjima znanosti, ali i u pristupima pomoću kojih su se sudionici suočavali s aktualnim ekološkim i drugim problemima. Pluriperspektivizam održanog simpozija nazirao se već u organizacijskom odboru koji su činile osobe iz različitih institucija i organizacija: Franjevački institut za kulturu mira (Bože Vuleta), Sveučilište u Splitu (Maja Fredotović s Ekonomskog fakulteta i Ivo Babić, tadašnji rektor Sveučilišta), Katolički bogoslovni fakultet u Splitu (Luka Tomašević i Marin Škarica), Franjevačka teologija u Sarajevu (Božo Lujčić), Pokret prijatelja prirode »Lijepa naša« (Kornelija Pintarić i Meri Pletikosić), Školski botanički vrt u Kaštel Lukšiću (Ivna Bućan).

Osim buđenja svijesti i odgovornosti spram stvorenog te poticanja na znanstveni dijalog, simpozij je imao još jedan važan cilj, a to je pomirbeni međureligijski i međunarodni dijalog između ratom zahvaćenih zemalja.

Kao poseban doprinos teologije u poimanju odgovornosti simpozij je istaknuo svjedočenje odgovornosti, teret odgovornosti zbog propusta djelovanja u korist bolje budućnosti, koncept transgeneracijske pravednosti, te potrebu izgradnje etike u neophodnom suradničkom odnosu s drugim ustanovama, organizacijama, medijima i institucijama.³³ Imajući sve to u vidu, simpozij je bio organiziran s namjerom da doprinese očuvanju biološke raznolikosti, skrbi za život, da obrati pozornost na dobrobit bića i okoliša, te ojača osjećaje odgovornosti i strahopoštovanja, na čemu je Institut uostalom radio i preko drugih svojih programa.

Trideset i četiri sudionika na simpoziju i njihovi radovi očitovali su raznovrsne pristupe (teološki, antropološki, filozofski, medicinski, biološki, gospodarski, politički, socijalni, pedagoški, ekološki) moralno-etičkoj dimenziji čovjekova odnosa prema stvorenome.³⁴ Ključne riječi koje se javljaju u radovima

29

Ante Vučković, »Uvod«, u: *Taj divni Božji svijet*, str. 5.

30

Usp. Hans Jonas, *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

31

Usp. <http://franjevacki-institut.hr/publikacije/taj-divni-bozji-svijet-vjernik-i-ekologija/6>.

32

Usp. Špiro Marasović, »Život s prirodom i ljudski suživot«, u: *Mir svim stvorenjima*, str. 79–95.

33

Usp. Bože Vuleta, »U ime sudionika. Izjava sudionika ekološkog simpozija *Odgovornost*

za život«, http://www.franjevacki-institut.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=260&Itemid=194.

34

Usp. *Odgovornost za život*, ur. Ante Vučković i Bože Vuleta, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2000. Navodimo imena izlagača na simpoziju i njihove teme: A. Bralić, *Integralni pristupi u prostornom planiranju – temelj budućeg razvoja Hrvatske*; A. Domazet, *Strahopoštovanje pred životom kod Alberta Schweitzera*; A. Vučković, *Pojam odgovornosti*; B. Lujčić, *Dar života i odgovornost za njega*; D. Šerman i M. Judaš, *Biodiverzitet: raznolikost gena, vrsta i ekosustava*; D. Vlahović, *Ekološki izazovi i turistički razvoj*; Đ. Hrančić, *Kristocentričnost stvorene stvarnosti*; G. Črpić, *Otvorenost društva za izričaje*

izlaganim na ovom franjevačkom simpoziju su: odgovornost, etika, priroda, okoliš, pravednost, strahopoštovanje, život, napredak, pravo na život, održivi razvoj, edukacija, odnos čovjek–priroda, bioetika. Na bioetičkom simpoziju održanom u Cresu godinu dana ranije, naglasak je bio na pokušaju definiranja etike, razgraničenju pojmova etike, morala i bioetike, bioetičkoj edukaciji, spornim pitanjima i dilemama te najvećim izazovima u području medicine i zdravstva, ali i ekologije. Površinski gledano, čini se kao da nema dodirnih točaka između ova dva simpozija, pogotovo ako se uzme u obzir da na simpoziju *Odgovornost za život* uistinu ni u jednom naslovu izlaganja, kao ni u naslovu simpozija, nema izričitog spomena bioetike. Ipak, ovaj je simpozij bio znak širenja novog duha u hrvatskom društvu. Bio je to duh zabrinutosti za život, stvorenja (ljudska i ne-ljudska) te okoliš.

Franjevac Božo Lujčić u svom izlaganju na skupu kaže:

»... suvremeni svijet se kreće put sve detaljnijeg rastavljanja kako bi čovjek spoznao svijet i na taj ga način sebi podložio. Na taj način se gubi jedinstvo svijeta, mogućnost sagledavanja svijeta u cjelini koja ostaje skrivena.«³⁵

Nakon ovih konstatacija nudi rješenje tvrdeći:

»... naspram atomiziranog svijeta koji je sam stvorio svojom željom za spoznajom i moći potrebno je ponovo oživjeti težnju za integrativnom spoznajom cjelokupne stvarnosti. Samo obuhvaćanje i prirode i životinja i čovjeka i njihova istinska komunikacija u zajedništvu stvara zdrav temelj života, budući da život u svojoj biti i jest komunikacija.«³⁶

Lujčić završava misao ističući da bi to rješenje uključivalo nužnost stvaranja drugačije paradigme razmišljanja i djelovanja:

»Bilo bi nužno spoznaju (...) utemeljiti na čovjekovoj svijesti o sveukupnoj povezanosti svijeta i čovjeka (...). Ako bi se prihvatio takav način razmišljanja, onda bi iz toga proizašao 'savez s prirodom' na osnovi kojeg bi se izjednačila prava čovjeka i prava Zemlje.«³⁷

Iste godine kada je objavljen zbornik radova s creskog skupa *Izazovi bioetike*, 2000. godine,³⁸ Franjevački institut za kulturu mira objavio je svoj zbornik radova sa znanstvenog simpozija *Odgovornost za život*.

Zbornik je podijeljen na devet tematskih cjelina, i to s obzirom na različite pristupe tematici odgovornosti: filozofski pristupi; moralni vidovi; svetiopisamski izvori; teološki pristup; mistika, stvoreno i strahopoštovanje pred životom; ekologija u crkvenim dokumentima i religijskim pokretima; pravni i gospodarski vid; raznolikost vrsta i odgovornost; te dimenzija odgoja.

Pluriperspektivizam – koji je jedno od glavnih obilježja integrativne bioetike, a koji se primjenjuje kao metodološki obrazac još od creskog skupa u okviru *VII. Dana Frane Petrića* kao jedan od izazova bioetike i autentični znak razvoja inovativnog koncepta bioetike u Hrvatskoj – vidljiv je već u tematskoj podjeli ovog franjevačkog simpozija.

Nadalje, interdisciplinarnost kao imperativ bioetičke rasprave – koja se, također, u Hrvatskoj promiče od simpozija *Izazovi bioetike* 1998. – zajednička je karakteristika bioetičkog i franjevačkog skupa, što je jasno već u predgovoru zbornika, gdje autor predgovora, Ante Vučković, predstavlja zadatke simpozija: odmjeriti opseg ljudske odgovornosti za život; uključiti u dijalog što je moguće više sugovornika iz područja humanističkih i prirodoslovnih znanosti te predstavnika institucija koje imaju utjecaja na oblikovanje svijesti ili nose odgovornost djelovanja; senzibilizirati javno mnijenje na ekološku problematiku te otvoriti moguće perspektive djelovanja.³⁹

Sličnost između dva simpozija očituje se i u interesu sudionika za iste teme. Sudionici franjevačkog simpozija, imajući u vidu spomenute ciljeve, uporišta

za svoja izlaganja pronašli su u istim onim autorima koji su inspirirali i sudionike creskog bioetičkog skupa. To su Van Rensselaer Potter, koji je predlagao suradnju između prirodnih i humanističkih znanosti, Hans Jonas, koji je predlagao etiku budućnosti izgrađenu na principu odgovornosti i brizi za opstanak života, te Albert Schweitzer, kojega hrvatski bioetičari tek posljednjih godina prepoznaju kao »praoca bioetike«, baš kao i svetog Franju Asiškog. Spomenutog teologa i liječnika Schweitzera danas hrvatski bioetičari proučavaju da bi pronašli europske korijene bioetike, a franjevac Anđelko Domazet već je na ovom simpoziju predlagao Schweitzera kao moralni uzor suvremenom čovjeku u odnosu prema prirodi.⁴⁰ Strahopoštovanje pred životom, koje je gajio Albert Schweitzer, slično je Franjinu divljenju svim stvorenjima. Oba ova stava, koja ujedno mogu biti i podloga nove etike za budućnost,⁴¹ pozivaju čovjeka na odgovornost spram života, što je najveći izazov bioetike, ali i pravi duhovni izazov na prijelazu epoha. To je prepoznala i teologija koja je proživljavala svoje krize, pastoralnu krizu i krizu vjere, i to zbog nedostatka svjedočenja, življenja vjere i uvjerenja. Uočilo se stoga da odgovornost, kao zajednički bioetičko i religijsko-teološki termin, ne bi trebala ostati samo na osjećaju nego da treba težiti konkretizaciji kroz različite projekte.

Još jedna zajednička točka ovih simpozija je način na koji se sudionici skupova ophode s raznim problemima. Ekološka kriza, koja je bila povod franjevačkog simpozija, nije bila predstavljena kao problem pred kojim se očaja nego kao izazov koji potiče na djelovanje, realizaciju, i to znanstvenim, umjetničkim, društvenim i političkim angažmanom. Na sličan su način u Cresu, godinu dana ranije, javnosti predstavljena bioetička pitanja. Nisu prezentirana kao apokaliptički scenariji, već u svjetlu izazova, s optimističkim

Katoličke crkve o ekološkoj problematici; G. Piasevoli, *Održivo turističko korištenje biološke i krajobrazne raznolikosti – potencijalno značajan činitelj u zaštiti prirode u Hrvatskoj*; I. Cifrić, *Edukacija za život na Zemlji*; I. Dugandžić, *Mukotržno i ustrajno iščekivanje spasenja stvorenja*; I. Kešina, *Aktualni izazovi u zaštiti ljudskog života*; I. Koprek, *Ekološka etika*; I. Šarčević, *Narativna sakramentalnost zbilje i ljudskog postojanja*; J. Grbac, *Održivi razvitak – smrtonosni učinci »napretka«*; M. Babić, *Čovjekov odnos prema svome tijelu kao odnos prema prirodi*; M. Jurčević, *Kršćanski pan-en-teizam – mistika i stvaranja*; M. Perković, *Ekološka svijest – imperativ*; M. Valković, *Temeljni teološki i antropološki aspekt*; N. Visković, *Ekologija i pravo*; Š. Marasović, *Život uživo – kako i zašto?*; T. Jozić, *Ekološka prava i etička odgovornost*; Ž. Mardešić, *Ekologija i novi religijski pokreti*; P. Durbešić, *Odgovornost vrste homo sapiens sapiens za sve stvoreno na zemlji*; M. Meštrov, *Himna stvaranja (prirode) božjoj mudrosti, svemoći, dobroti, ljubavi, ljepoti i slavi*; N. Dogan, *Prema teologiji stvaranja: otuđenje i oslobođenje*; A. Crnković, *Globalna ekonomija i ekologija uma*; N. A. Ančić, *Odgovornost kršćana za stvoreno*; M. Zovkić, *Kršćanska prošnja za kruh naš i zalaganje religija za okoliš*; B. Vuleta, *Strahopoštovanje kao obilježje kršćanske duhovnosti prirode*; I. Marasović, *Znanstvena etika i zlouporaba znanstvenih podataka*; L. Tomašević, *Pristupi*

prirodi sv. Franje Asiškog; N. Vukoja, *Sveti Franjo Asiški – globalni ekolog. Neki elementi franjevačke karizme u skrbi za sve stvoreno*; N. Tvrtković, *Biološka raznolikost i stanje prirode u Hrvatskoj*.

35

Božo Lujčić, »Dar života i odgovornost za njeга«, u: *Odgovornost za život*, str. 173–174.

36

Isto, str. 173.

37

Isto, str. 174.

38

Usp. *Izazovi bioetike*, ur. Ante Čović, Pergamena, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2000.

39

Usp. Ante Vučković, »Predgovor«, u: *Odgovornost za život*, str. 9.

40

Usp. Anđelko Domazet, »Strahopoštovanje pred životom kod Alberta Schweitzera«, u: *Odgovornost za život*, str. 345–374.

41

O različitim dimenzijama strahopoštovanja usp. Bože Vuleta, »Strahopoštovanje kao obilježje duhovnosti prirode«, u: *Odgovornost za život*, str. 363–377.

stavom da nije kasno započeti borbu za opstanak koja počinje prihvaćenjem, etabliranjem, a onda i trajnim razvijanjem bioetike u okviru jedne zemlje, ali i u suradnji s drugima. Osim toga, neka od izlaganja u Baškoj Vodi bavila su se regulacijom medicinsko-etičkih pitanja⁴² kojima se bavio dobar dio izlagača na creskom skupu, dok je posebnost franjevačkog simpozija, u odnosu na creski, u govorima o održivom razvoju i smrtonosnim učincima napretka,⁴³ nadi u spasenje stvorenja,⁴⁴ zlouporabi znanstvenih podataka odnosno znanstvenoj etici,⁴⁵ sakramentalnosti ljudskog postojanja,⁴⁶ govoru o smislu života i čovjekovoj pohlepi prema stvorenom,⁴⁷ a sve to u odnosu na Boga kao stvoritelja i spasitelja.

O ovom posljednjem, sudionik skupa Božo Lujčić kaže da je potrebno naglasiti i

»... razvijati shvaćanje da su život i sloboda i svijet, čovjeku dani kao dar kojeg treba u jednostavnosti i iskrenosti ljubavi prihvatiti, potom ga u tom ozračju razvijati, što zapravo znači dati mu posebni smisao i dalje ga posredovati. U biti života sadržan je zahtjev u obliku unutarnjeg imperativa za neophodnošću daljeg prenošenja života. Život, doista, umire ako se zadržava samo za sebe.«⁴⁸

Mada prevladava teološka interpretacija zbilje i ozbiljnosti onog što tu zbilju ugrožava, što je za očekivati na jednom franjevačkom simpoziju, iznenađujući je bio odmak od antropocentrizma i skretanje pozornosti na ostala stvorenja i njihovo dostojanstvo. Na skupu se u više navrata naglašavalo da čovjek nije više onaj koji samo uživa dobra, nego i onaj koji ih treba poštovati i koji ih treba ostaviti u nasljeđe budućim generacijama (transgeneracijska odgovornost i pravednost).

Zanimljivo je izdvojiti autore koji su se na simpoziju u Baškoj Vodi pozivali na evangeličke teologe, poput Jürgena Moltmanna, koji je vrlo utjecajan u ekumenskom pokretu, ali je i veliki zagovarač čuvanja okoliša,⁴⁹ ili na teologe koji pripadaju teologiji oslobođenja, poput Leonarda Boffa.⁵⁰ Ovi izbori očitovali su spremnost na otvorenost i dijalog s drugima, izlazak iz okvira rimokatoličke teologije u nastojanju da ekologija postane sredstvo dijaloga, mira i zajedničkog rada na ublažavanju nesklada u odnosu čovjek–priroda. Nadalje, ne iznenađuje da je znanstveni simpozij *Odgovornost za život* bio inspiriran svetopisamskim tekstovima o ljubavi po kojoj sve stvoreno nastaje, o brizi za stvoreno i o mudrosti kojom je sve prožeto. Isto tako, sudionici skupa su, očekivano, isticali duh Asiza (odnosno mira), kojeg štiti najpoznatiji Asižanin, sveti Franjo,⁵¹ te se više puta spominjala njegova *Himna stvorenja*.⁵² Unatoč tome, simpozij je bio otvoren i za druge teme kojima su se posvetili isti oni znanstvenici koji su sudjelovali na creskom skupu godinu dana ranije, a danas ih smatramo pionirima integrativne bioetike u Hrvatskoj. To su Luka Tomašević, koji od samog početka sudjeluje u razvoju integrativne bioetike, posebice razvijajući pristup moralne i pastoralne teologije prema bioetičkim temama, potom Nikola Visković, koji je ekološki problem promatrao kroz pravnu i gospodarsku prizmu,⁵³ te Ivan Cifrić, s temom ekološke edukacije.⁵⁴

U zbornik *Odgovornost za život* uvršteni su i osvrti na crkvene dokumente, crkveno učiteljstvo i ekumenske smjernice koje su doprinijele suočavanju s ekološkim problemima, kao i transkript rasprava koje su se vodile o pojedinim temama ukazujući na njihovu aktualnost i odjek u javnosti. Navedeni sudionici i njihove teme, kao i druge teme koje smo zbog preopširnosti primorani preskočiti, nezaobilazni su svjedoci jedne nove situacije koja je zahtijevala jednu novu etiku koja je nadišla koncept tradicionalne etike, te svijest o odgovornosti koja je prožela različita područja djelovanja. Poput sudionika *Izazova bioetike*, franjevci i njihovi gosti na simpoziju *Odgovornost za život*

nagovijestili su jednu novu paradigmu znanja koja se ne temelji na pukoj informiranosti nego na formaciji, odgoju, u potrazi za novom orijentacijom, za dijalogom s različitim znanstvenim disciplinama, religijama, konfesijama, svjetonazorima i kulturama, te rastom, a ne samo hodom prema naprijed. To je znanje koje ne bježi pred duhovnošću, običajima, iskustvom ili osjećajima. Dapače, od njih polazi ili se s njima nužno susreće. Sve navedeno omogućuje nam da simpozij u organizaciji Franjevačkog instituta za kulturu mira iz 1999. godine uvrstimo u red ishodišta važnih za nastanak i razvoj integrativne bioetike u Hrvatskoj, kojoj je izvor creski skup iz 1998. godine.

Ostale djelatnosti Instituta kao poticaj za dijalog s bioetičkim institucijama

Franjevački institut za kulturu mira svojim brojnim djelatnostima iskazuje svoj primarni cilj, podizanje svijesti o dostojanstvu svega stvorenog i oštrenju osjećaja poštovanja prema svakom obliku života kroz izgradnju i uređivanje odnosa čovjek–čovjek, čovjek–priroda i čovjek–Bog u franjevačkom duhu i karizmi.

42

Usp. Ivan Kešina, »Aktualni izazovi u zaštiti ljudskog života«, u: *Odgovornost za život*, str. 93–123, te Mile Babić, »Odnos prema tijelu kao odnos prema prirodi«, u: *Odgovornost za život*, str. 63–71.

43

Usp. Josip Grbac, »Održivi razvitak – smrtonosni učinci napretka«, u: *Odgovornost za život*, str. 123–131.

44

Usp. Ivan Dugandžić, »Mukotržno i ustrajno iščekivanje spasenja stvorenja (Egzegetska-teološka analiza Rim 8, 18–22)«, u: *Odgovornost za život*, str. 199–214.

45

Usp. Ivona Marasović, »Znanstvena etika i zlouporaba znanstvenih podataka«, u: *Odgovornost za život*, str. 143–145.

46

Usp. Ivan Šarčević, »Narativna sakramentalnost zbilje i ljudskog postojanja«, u: *Odgovornost za život*, str. 217–232.

47

Usp. B. Lujčić, »Dar života i odgovornost za njega«.

48

Isto, str. 171.

49

Moltmann se zalagao za povratak čovjeka prirodi jer je dio prirode, a priroda je čovjekovo stanište. Time je napravio jedan značajan preokret u poimanju subjekta stvarnosti. To više nije čovjek nego priroda. Usp. Nikola Dogan, »Prema teologiji stvaranja: otuđenje i oslobođenje. Temeljni elementi teologije stvaranja kod J. Moltmanna«, u: *Odgovornost za život*, str. 257–256.

50

Usp. I. Šarčević, »Narativna sakramentalnost zbilje i ljudskog postojanja«.

51

Poznato je da je sv. Franjo zaštitnik ekologije, ali odnedavno se sveti Franjo proučava i kao mogući preteča bioetike, upravo zbog njegovog slavljenja, čašćenja, poštivanja i ljubavi prema svim stvorenjima, što je, pored poslušnosti i skromnosti, okosnica njegove duhovnosti. Sv. Franjo je svoje suvremenike učio kako se približiti i kako se diviti svakom stvorenju zbog neotuđive vrijednosti svih stvorenja koje on naziva braćom i sestrama, sebi, dakle, ravnopravnima. Sveti Franjo svojim stavom prema prirodi inspirira i suvremeni svijet ukazujući na potrebu mijenjanja stava spram prirode i otkrivanja zaboravljene ljepote koja krase svako stvorenje.

52

O duhovnosti sv. Franje relevantnoj za bioetiku usp. Luka Tomašević, »Pristup prirodi sv. Franje Asiškog«, u: *Odgovornost za život*, str. 313–330; Milan Meštrović, »Himna stvorenja (prirode) Božjoj mudrosti, svemoći, dobroti, ljubavi, ljepoti i slavi«, u: *Odgovornost za život*, str. 277–292, te Nikola Vukoja, »Sveti Franjo Asiški – globalni ekolog. Neki elementi franjevačke karizme u skrbi za sve stvoreno«, u: *Odgovornost za život*, str. 331–344.

53

Nikola Visković, »Ekologija i pravo«, u: *Odgovornost za život*, str. 544–477.

54

Ivan Cifrić, »Edukacija za život na Zemlji«, u: *Odgovornost za život*, str. 603–620.

U ostale projekte i djelatnosti Instituta spadaju: brojna znanstvena istraživanja; različiti oblici socijalne zauzetosti;⁵⁵ interdisciplinarni projekti za odgoj i obrazovanje (projekt *Dionici nade*, seminari o praštanju i pomirenju – *Etika u ratnim uvjetima*, *Struktura zla i oprost*, *Mirotvorstvo iz perspektive žrtve*, knjige *Na putu mira* i *Taj divni Božji svijet*, dokument *Mir u pravедnosti* i projekt *Slavlje nije pucnjava*); opsežni programi zaštite okoliša⁵⁶ (priručnici *Žeđ na izvoru* i *Zrak naš svagdašnji*); dijalog među religijama i kulturama usmjeren na promicanje dostojanstva i prava čovjeka; simpoziji (*Praštanje*,⁵⁷ *Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu*,⁵⁸ *Kultura mira*, *Kultura solidarnosti*⁵⁹); suradnja s drugim organizacijama i medijima; te projekt CROPAX.

Svi navedeni projekti idu u prilog otvorenosti ovog Instituta, koji je preko svojih kulturnih i humanitarnih projekata, a ne samo znanstvenih, blizak ideji integrativne bioetike, te očituje njegovu spremnost na dijalog i društvenu angažiranost, što ga na koncu čini atraktivnim sudionikom rasprave oko postojećih i nadolazećih bioetičkih pitanja.⁶⁰

Zaključak

Svrha kratkog pregleda djelatnosti Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, točnije fra Jure Radića te djelatnika, suradnika i prijatelja Franjevačkog instituta za kulturu mira bila je da povučemo paralele između nastojanja bioetičara i franjevacu te pronađemo zajednički pokretački duh koji krase aktivnosti spomenutih hrvatskih znanstvenika i redovnika, duh koji udiše život novoj povijesnoj epohi, duh pomirenja, poštivanja, dijaloga i skrbi.

Oba franjevačka instituta koja smo tek djelomično predstavili u ovom radu možemo smatrati i bioetičkim projektima. Nedvojbeno je da se pomoću njih uspostavio dijalog teologije s prirodnim i društvenim znanostima, odnosno dijalog između znanstvenika koji je rezultirao novim teološkim interesima, ali zasigurno i novim bioetičkim izazovima. Možemo izdvojiti priručnike u izdanju Instituta, *Žeđ na izvoru* iz 2005. i *Zrak naš svagdašnji* iz 2007., ili projekt *Dionici nade* iz 2000., u sklopu kojeg je održan simpozij *Kršćanstvo i pamćenje – što svjedoči o dugogodišnjem nastojanju Instituta da senzibilizira crkvene i laičke krugove o nekim od najvažnijih pitanja kako bioetike tako i morala*.

Pitanja rada i nerada, odnosno slavlja, pravедne distribucije dobara, međuljudske komunikacije, nasilja, međureligijskog dijaloga, kulture života, kulture mira, pravde, mobilnosti građana i mnoge druge teme kojima se bavi Institut već jesu, ili svakako mogu biti, nova bioetička problemska područja, predmeti bioetičkog diskursa koji se mogu otvoriti na hrvatskom prostoru u okviru integrativne bioetike i njenih projekata. Osim toga, ove i mnoge druge teme koje će možda tek u budućnosti postati izazov mogu biti prilika za održavanje nužnog dijaloga između znanosti i religije u novoj epohi. Razdvajanje duhovno-religioznog od znanstvenog pristupa proučavanju stvarnosti i traganju za istinom u prethodnim stoljećima dovelo je suvremenog čovjeka u ozračje straha i nesigurnosti. Stoga se Institut, koji se predstavlja prvenstveno kao centar za promicanje kulture mira, a ne kao znanstvena ustanova, može hrvatskim bioetičarima pokazati zanimljivim sugovornikom jer osim mira promiče i mnoge druge (ugrožene) vrijednosti.

Da je Institut dostojan sugovornik u bioetičkim raspravama pokazao je i dvodnevni kolokvijem na temu »Pravda, mir i skrb za sve stvoreno«, otvorenim za javnost, koji se održavao 29. i 30. travnja 2013. u Trogiru u sklopu *Europskog kongresa OFM animatora za PMOS* (Pravda, mir i skrb za sve stvoreno),

kada se okupilo preko osamdeset franjevacu iz Hrvatske i drugih europskih zemalja, kojima su se pridružili znanstvenici, laici te brojni prijatelji Vijeća i Instituta. Pokretač rasprava bila je obrana dostojanstva svih stvorenja, čime su franjevci i njihovi gosti pokazali svoju neumornu zauzetost za očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog i »starih« vrijednosti poput solidarnosti, življenja u zajedništvu, promicanja općeg dobra u povijesnom trenutku kada se mnoge svjetske krize svode na krizu vrijednosti, odnosno krizu paradigme modernog svijeta, o čemu je govorio Ivan Cifrić na skupu *Odgovornost za život*.

55

Značajan produkt socijalne zauzetosti Instituta je *Dokument o nedjelji* koji je Institut izradio u suradnji s Hrvatskim Caritasom i Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve. Dokument je također interdisciplinarnog karaktera jer govori o vrijednosti (neradne) nedjelje pod antropološkim, vjerskim, kulturnim, socijalnim i gospodarskim vidom.

56

Radna tijela, tj. povjerenstva *Vijeća franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine*, 27. veljače 2005. godine, posvetila su posebnu pozornost problematici pitkih voda. Institut je, između ostalog, izdao knjigu *Žed na izvoru* autora Bože Vulete. Vladi Republike Hrvatske upućeno je, u sklopu tog projekta, otvoreno pismo »Zaustavite pokušaj privatizacije Hrvatskih voda i hitno povucite iz saborske procedure izmjene Zakona o vodama«, koje su, uz Institut, potpisali Franjevački svjetovni red i udruga Zelena akcija (<http://si ofs.hr/otvoreno-pismo-vladi-republike-hrvatske/>). Osim vodom, u sklopu ekološkog programa Institut se bavio problemima održivog razvoja, gladi, bioraznolikosti, klimatskih promjena, dezertifikacije, zelene ekonomije i hrane.

57

U travnju 1995. godine organiziran je simpozij pod nazivom *Praštanje*. Bio je to prvi simpozij na ovu temu na našim prostorima. Tijekom trodnevnog skupa šesnaest je predavača govorilo o različitim vidovima praštanja (filozofski, biblijski, teološki, sociološki, psihološki, literarni, povijesni) te iznosilo svjedočanstva o vlastitim iskustvima praštanja. Objavljen je i zbornik radova: *Praštanje*, ur. Bože Vuleta, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Konferencije franjevačkih provincijala, Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, Sinj 1995.

58

Ovaj se simpozij odvijao u Zagrebu od 9. do 12. svibnja 2001. godine. Zbog potreba tog simpozija, odnosno njegova organiziranja, nastao je projekt CROPAX.

59

Ovaj je simpozij jedan dio trogodišnjeg projekta *Dionici nade 2000*, koji je pokrenuo

Franjevački institut za kulturu mira. Simpozij se održavao u Zagrebu od 5. do 7. lipnja 1997. godine. Nastavak je prethodnog simpozija *Praštanje*, koji je Institut organizirao 1995. godine u Splitu. U sklopu istog projekta održani su brojni seminari o praštanju i pomirenju, etici u ratnim uvjetima, strukturi zla, oprost, žrtvi, itd.

60

Brojni su primjeri koji idu tome u prilog. Jedan od zapaženijih projekata Instituta, *Hrvatska božićna mapa*, ostvaren je 2009. godine, zahvaljujući suradnji s hrvatskim slikarima i kiparima, grafičarima, likovnim kritičarima te medijima. Projekt je tek jedan u nizu interdisciplinarnih, pluriperspektivnih projekata humanitarnog karaktera koji je ujedinio duhovne, intelektualne i umjetničke napore da bi riješio ili ublažio neki socijalni problem. Konkretno, ovim je projektom Institut materijalno pomogao stotinu i jednoj siromašnoj obitelji u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Na pozivnici za projekt *Hrvatska božićna mapa* iz 2009. godine stoji: »Brate i sestro! Tebe, zajedno s franjevcima i franjevkama RH i BiH u okviru Franjevačke mreže dobrote, pozivamo da primjereno svom poslanju u Crkvi, obitelji, kulturi, društvu, politici, gospodarstvu, prosvjeti, znanosti, umjetnosti i medijima sudjeluješ: u afirmiranju kulture slavljenja Božića u našem narodu i društvu: Božić bez petarda, bez agresije i neukusa, s ekološkom, bio-etičkom i estetskom odgovornošću prema svakom obliku i svakom stadiju života s dušom koja se dopušta dirnuti nevoljom drugog čovjeka, minimum je susreta s kršćanskom božićnom novosti u vjerničkom i humanističkom afirmiranju božićnoga koncepta slobodna i sretna čovjeka, kao 'čovjeka za drugoga' u kulturi u kojoj već 'dugo nitko ne zna što je čovjek' (B. Brecht); da poput sv. Franje i njegovih prvih božićnih jaslica Grecciu 1223. god. zastanemo s divljenjem pred božićnom afirmacijom čovjeka i svega stvorenja.« Samo iz ove pozivnice može se zaključiti o pluriperspektivnosti te pozivanju na odgovornost i očuvanje dostojanstva ljudske osobe i njenog integriteta, što su ključni predmeti bioetičkog diskursa.

Doprinosi Franjevačkog instituta za kulturu mira razvoju integrativne bioetike u Hrvatskoj, koje smo pokušali u kratkim crtama predstaviti kroz različite djelatnosti Instituta, s posebnim osvrtom na simpozij *Odgovornost za život*, netko može prihvatiti, a netko zaniijekati. Ipak, možemo s pravom konstatirati da je sâmo pitanje o doprinosu dugo bilo zanemareno. Dodirne točke spomenutog simpozija s onim u Cresu 1998. godine, kojim je započela hrvatska priča o integrativnoj bioetici, očite su i ovdje smo ih iznijeli. Iako su doprinosi ovog Instituta implicitni u razvoju hrvatske bioetike, zalaganja franjevaca, inspiriranih miroljubivošću svetog Franje koji je tek nedavno dobio priznanje u konstituiranju europske bioetike, vrijedno ih je uvrstiti u bioetičke napore oko izgradnje boljeg, odgovornijeg svijeta. Ta zasluga svakako pripada i jednom franjevcu, fra Juri Radiću, kojeg je smrt spriječila u ostvarivanju zamišljene prve Ekološke škole u Hrvatskoj.

Danas su predmetna područja Franjevačkog instituta za kulturu mira: pominjenje, pravednost, mir, dostojanstvo i integritet stvorenja, dijalog i nenasilje, dakle, nezaobilazna predmetna područja integrativne bioetike, odnosno njene interdisciplinarni i pluriperspektivne rasprave, što ide u prilog hipotezi da aktivnosti Franjevačkog instituta za kulturu mira mogu biti jedno od uporišta za razvoj integrativne bioetike. Ne može se zaniijekati da Institut, istaknutim simpozijem, ali i drugim svojim aktivnostima, istražuje i promiče vrijednosti na kojima se temelje duhovnost i vjera koje su nužni elementi bioetičke integrativne paradigme tumačenja i izgradnje svijeta, što također Institutu daje određeni položaj i ulogu u razvoju hrvatske bioetike. Nadalje, nijedna od navedenih djelatnosti obaju spomenutih franjevačkih instituta nije ostala među zidovima starih samostana ili unutar redovničkih zajednica. Dapače, imali su javnog odjeka, pratili su ih mediji, a time i šira javnost, publicirane su knjige, organizirane humanitarne akcije i simpoziji međunarodnog karaktera, obraćalo se političarima i doprinosilo formiranju novih pravnih i zakonskih odredbi, budila se svijest, interes i savjest mlađih generacija za nova etička pitanja, čime su franjevci znatno doprinijeli i doprinose bioeticizaciji hrvatske javnosti pozivajući je na divljenje i odgovornost spram stvorenog i baštinjenog.

S druge strane, kako projekt integrativne bioetike u Hrvatskoj ne pati od ekskluzivnosti i elitizma – dapače, inzistira na širenju duhovno-intelektualnih horizonata i uključivanju različitih pristupa u rješavanju brojnih tema u duhu retiniteta – pristup svetog Franje Asiškog, koji inspirira djelovanje franjevaca, a onda i Franjevačkog instituta za kulturu mira, a i baština fra Jure Radića, mogu biti samo obogaćenje jednog tako plemenitog projekta u nadi ostvarivanja zajedničkih projekata u budućnosti.

Ana Jeličić

**Franciscan Devotion to the Protection
of Dignity and Integrity of the Creation**

Abstract

The real challenges of bioethics and the initial spark for bioethics discovered at the 7th Days of Frane Petrić (Cres, Croatia, 1998) have remained to be very interesting even after the completion of the symposium, achieved legal regulation, and the establishment of committees. Indeed, it was the starting point not only for a new bioethics, significantly different from the new medical ethics, but also for new projects which, judging by their fruits, were guided by the principle of integration.

From today's perspective, the symposium Responsibility for Life, organised by the Franciscan Institute for the Culture of Peace (founded in 1995), which was held in Baška Voda, a year later, in 1999, can be interpreted as a kind of proof of the development of bioethical sensibility that spread all over the country in those years on several different fronts, and as the beginning of Croatian theological, more precisely, Franciscan, bioethics in Croatia.

The mentioned symposium, as well as other activities of the Institute, as their aim had and still have the promotion of peace and care for all creations, which gives them a legitimate place and role in the development of bioethics in Croatia.

Perhaps the contribution of the Franciscan symposium for development of integrative bioethics was implicit, but the dedication of the Franciscans, inspired by the peacefulness of St. Francis, who has only recently received great recognition in the constitution of European bioethics, is undeniable. It is also truth that many other Franciscan activities, among which the activities of the Franciscan priest Jure Radić and his Institute Mountains and Sea in Makarska have their important roles in the history and development of Croatian bioethics.

Both Franciscan institutes have made an effort to preserve the dignity and integrity of creation which is an unavoidable subject field of integrative bioethics. Therefore, in this paper, we tried to remember the cultural, spiritual, and intellectual heritage of the Croatian Franciscans which is close to the recent bioethical trends. We tried to compare two key conferences, philosophical symposium 7th Days of Frane Petrić and Franciscan symposium Responsibility for Life, and we tried to bring to light some forgotten Franciscan publications and institutions relevant to the history and development of bioethics in Croatia, and we looked for some new places of dialogue between the institutions that are doing all that they can, in their own specific and original way, to preserve life and its dignity.

Key words

care, solidarity, dialogue, bioethics, culture of peace, responsibility, ecology, nature